

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

Дмитра Віталійовича Запорожана

«Актуалізація мистецтва контратенора

в музичному виконавстві сучасності»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво»

У сучасному музичному виконавстві спостерігається зростання інтересу до унікального високого чоловічого голосу контратенора, зумовлене не лише відновленням барокового репертуару, а також його інтеграцією до різноманітних жанрово-стильових практик. Контратенор дедалі частіше розглядається як самобутній феномен, що поєднує історичну автентичність із сучасними художніми пошуками. Це зумовлює потребу в комплексному дослідженні чинників, що впливають на його затребуваність у культурному просторі сьогодення, що підкреслює актуальність дослідження Д. В. Запорожана, яке взаємодіє з його науковою цінністю, яка полягає у висвітленні становлення мистецтва контратенора в сучасному виконавстві, його зв'язків із бароковою традицією та *HIP*-рухом, визначенні жанрово-стильової еволюції репертуару й уведенні до наукового обігу нових фактологічних матеріалів, присвячених, зокрема, творчості вітчизняних контратенорів. Проблемні питання розвитку мистецтва контратенорів на сучасному етапі були систематизовані через призму власного практичного досвіду автора дисертації як виконавця, що вперше стало спробою наукової рефлексії цієї теми зсередини виконавської діяльності.

Структура дисертації Д. В. Запорожана вибудована логічно та послідовно, що забезпечує цілісність викладу матеріалу й поступове розкриття наукової проблематики, містить Анотацію, Вступ, два Розділи, Висновки, Список використаних джерел (102 покажчика, з яких 76 – іноземними мовами) та Додатки.

З'ясування шляхів актуалізації мистецтва контратенора як феномена європейської традиції на новітньому етапі його розвитку, визначено автором в якості мети кваліфікаційної роботи.

У першому розділі «Мистецтво контратенора у світлі поетики музичного бароко» проведено ґрунтовне дослідження зарубіжної історіографії, що уможливило реконструкцію історичної динаміки становлення ключових елементів поетики музичного бароко. У фокусі – витоки терміна «контратенор» у музичній традиції: від його первинної функціональної ролі в ранній поліфонії до закріплення як окремої категорії вокального тембру. Автором здійснено комплексний аналіз еволюції високих чоловічих голосів у європейських національних школах, з особливим акцентом на італійську вокальну традицію співаків-кастратів, яка відіграла провідну роль у формуванні оперної культури XVII–XVIII століть. Розглянуто природу контратенового голосу, окреслено його специфічні характеристики та наведено сучасну класифікацію. Проаналізовано ключові вокальні жанри барокової епохи – месу, ораторію, кантату, пасіон та оперу – в контексті їхнього впливу на становлення високих голосів. Особливу увагу зосереджено на творчості найвизначніших композиторів раннього бароко, чия музика стала основою для формування стилістичних і технічних вимог до контратенора. Загалом, зміст розділу комплексно висвітлює основні етапи формування й розвитку мистецтва контратенора в межах поетики музичного бароко та окреслює його значення у трансформаційних процесах європейської вокальної традиції.

У другому розділі дослідження «Творчі постаті видатних контратенорів XX–XXI століть: виконавська аналітика» простежуються процеси відновлення й переосмислення мистецтва контратенора в сучасному музичному виконавстві, зокрема в контексті практики *HIP* та актуальних естетичних парадигм. Д. В. Запорожан зазначає, що зарубіжні та українські музикознавці розглядають сутність *HIP* не як обмежену практику відтворення минулого, а застосовують методологічний підхід, що об'єднує дослідження джерел,

реконструкцію музичних інструментів, виконавські пошуки та осмислення історичної спадщини в контексті сприйняття слухача ХХІ століття.

Дослідження старовинного інструментарію та його властивостей, здійснене Д. В. Запорожаном, засвідчує істотну відмінність історичних музичних інструментів від їхніх сучасних аналогів, передусім у сфері тембрового забарвлення, що зумовлює характерне звучання ансамблів давньої музики, створюючи унікальну акустичну атмосферу, що є невід'ємною складовою стилістики доби. Автор підкреслює, що ключовим елементом у процесі автентичного відтворення музики минулих епох є формування звукової палітри, яка б максимально відповідала історичному оригіналу. Це завдання охоплює і реконструкцію інструментального складу, й відновлення вокальної компоненти, зокрема традицій контратенового співу, що репрезентує найдавніший музичний інструмент – людський голос.

Розглядаючи процес виконання давньої музики, Д. В. Запорожан умовно поділяє його на три етапи: ранній експериментальний (до 1930-х рр.) – позначений поодинокими спробами реконструювати та відродити забуті музичні інструменти; інституційно-ідеологічний (1930–1980-ті рр.) – відзначений формуванням спеціалізованих шкіл та ансамблів, що заклали професійні виконавські стандарти у цій галузі; інтегративно-постмодерний (від 1990-х рр. і до сьогодні) – характеризується поєднанням *HIP* із мейнстримними академічними виконавськими практиками та використанням цифрових медіа.

Автор дослідження підкреслює, що внаслідок науково-виконавських дискусій стосовно інтерпретації барокової музики, в сучасній вокальній практиці виокремлено три провідні тенденції: численні перекладення та аранжування, що часто виходять за межі стилістичної автентичності і характеризується «гібридністю, еkleктизмом та інтертекстуальністю» (с. 103); інтерпретація барокової музики через призму класико-романтичної естетики, коли сучасний виконавець сприймає нотний текст як незмінну структуру, ігноруючи стилістику епохи бароко; усвідомлене прагнення до «автентичної

реставрації» – дотримання стилістично вивіреної виконавської моделі, що передбачає відродження давніх інструментів, застосування принципів барокової орнаментики й артикуляції тощо.

Д. В. Запорожан підкреслює, що у другій половині ХХ–на початку ХХІ століття вокальне мистецтво пережило інтенсивний розвиток, ознаменований появою кількох поколінь контратенорів, які стали провідними фігурами у відродженні цього типу чоловічого голосу. Їхня творча діяльність не лише зумовила переосмислення та оновлення репертуарної політики в оперному й концертному житті, а й започаткувала нову художню традицію, що інтегрує сучасне бачення високих чоловічих голосів як у контексті історично інформованих виконавських практик, так і в рамках новаторських сценічних рішень. З цієї точки зору, автор, спираючись на дослідження Н. Говорухіної, здійснив класифікацію контратенорів за десятирічною хронологічною шкалою. До першої генерації Д. В. Запорожан відносить видатних сольних контратенорів ХХ століття Альфреда Деллера та Рассела Оберліна.

Діяльність наступного покоління контратенорів – Джеймса Боумена, Пола Есвуда, Рене Якобса – остаточно утвердила, на думку автора кваліфікаційної роботи, статус контратенора як повноцінного типу чоловічого співацького голосу, що актуалізувався в академічному, зокрема оперному, просторі. Дослідник підкреслює, що надалі кількість контратенорів зростає і серед них виокремлюються видатні митці, які збагатили традиції своїх попередників новими змістовими вимірами. Д. В. Запорожаном створені творчі портрети видатних контратенорів сучасності – Ф. Жарускі, якого дослідник визначає як *«ідеального інтерпретатора барокового оперного стилю»* (с. 114), підкреслюючи універсалізм співака, та Я. Й. Орлінського, у творчому доробку якого автором простежено унікальний синтез кількох взаємодоповнювальних напрямів: з одного боку – збереження й відтворення усталених традицій виконання давньої музики з властивою їй стилістикою, а з

іншого – впровадження інноваційних підходів до інтерпретації, що надають відомим творам нового звучання та актуального змістового наповнення.

Аналізуючи процеси відродження контратенорового мистецтва в Україні, Д. В. Запорожан підкреслює спрямованість національної системи музичної освіти та виконавської практики на реінтеграцію до загальноєвропейського художнього простору. Формування вітчизняної контратенорової школи стало можливим завдяки ґрунтовному опануванню барокового вокального стилю, а також системній участі українських співаків у міжнародних освітньо-мистецьких проєктах, що забезпечило поступове накопичення професійного досвіду та інтеграцію до світового виконавського дискурсу. Важливим для розуміння затребуваності вітчизняних контратенорів є надані Д. В. Запорожаном відомості стосовно життєтворчості найбільш відомих з них, зокрема, В. Сліпака, Ю. Міненка, Р. Меліша, С. Крючкова та ін. Але автор констатує, що, не зважаючи на формування генерації українських контратенорів, репертуарна стратегія більшості оперних театрів зберігає консервативний характер. Така ситуація не сприяє залученню цього типу голосу до виконання спеціалізованого репертуару, що, своєю чергою, стримує повноцінне розкриття потенціалу новоствореної контратенорової школи в національному культурному просторі. Разом із тим, поодинокі сценічні інтерпретації, зокрема, «Алкїда» Д. Бортнянського, засвідчують тенденцію до поступового розширення репертуарної політики театральних установ. Дослідник, як важливу тенденцію в українському музичному просторі, виявляє наявність інструментальних і вокальних колективів, зокрема, *PARTES* під орудою Н. Хмільовської, *Terra Barocca* під керівництвом А. Іванюшенка; *Acappella Leopoldis* – керівник А. Капустіна, що спеціалізуються на виконанні давньої музики у форматі автентичних виконавських практик. Окремо автором дисертації проаналізовано діяльність мистецької платформи *Open Opera Ukraine*, що «здійснює системну роботу з вивчення, реконструкції та сценічної реалізації барокового оперного репертуару» (с. 151), зокрема, опер «Дідона та Еней» Г. Перселла (2017), «Адіс і Галатея» Г.Ф. Генделя (2019) та опери

«Король Артур: у пошуках героя» Г. Перселла, прем'єра якої відбулася 12-13 жовтня 2024 року на сцені Колонного залу імені М. В. Лисенка Національної філармонії України. Аналіз постановки цієї опери видатного англійського композитора здійснено у межах рецензованої наукової розвідки крізь призму досвіду безпосереднього учасника – автора дисертації, що підвищує цінність дослідження.

Заключний підрозділ другого розділу кваліфікаційної роботи Д. В. Запорожана присвячений діяльності його Вчителя – Наталії Олегівни Говорухіної, яка виховала плеяду контратенорів і очолює цей напрямок вокальної педагогіки в Україні.

Висновки є логічним і закономірним підсумком тривалого та багатоступеневого процесу становлення концепції дослідження. Цей процес охоплював послідовне проходження кількох ключових етапів: від історичного аналізу та вивчення контексту, через поглиблену аналітичну розробку матеріалу до його виконавсько-інтерпретаційного опрацювання, що дозволило сформулювати цілісне бачення теми й обґрунтувати отримані результати.

При знайомстві з текстом дисертації Д. В. Запорожана у рецензента виникли наступні питання і зауваження:

1. Розглядаючи сучасний стан виконання давньої музики, Ви умовно поділяє його на три етапи: ранній експериментальний, інституційно-ідеологічний та інтегративно-постмодерний (с. 97). Визначте, будь ласка, критерії, за якими Ви створили цю періодизацію.
2. Ви окреслили ключові напрями щодо формування контратенорового голосу (с. 171). Але ці напрями стосуються й розвитку інших типів голосів. У чому, на Вашу думку, полягає специфіка виховання контратенорів?

Зауваження.

Одним із завдань дослідження є «виявити загальні засади поетики музичного бароко, зокрема у вокальних жанрах» (с. 24), але у Висновках дисертації ці засади не узагальнені, хоча в тексті дисертації їм приділено достатню увагу. Як зауваження стилістичного характеру варто відзначити

наявність задовгих цитат, зокрема на с. 141–142, рубрики «Постановка проблеми» у підрозділі 2.4 (с. 126), прикрих технічних одруків і повторів, зафіксованих на сторінках 28, 30, 82, 98, 113, 150 та деяких інших.

Зазначу, що зауваження ніяким чином не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Дмитра Віталійовича Запорожана, в якому системно розглянуто мистецтво контратенора як явище сучасного вокального виконавства, реконструйовано основні етапи його відродження в межах руху *Historically Informed Performance* другої половини XX століття, простежено зв'язок із ревіталізацією барокової музики, проаналізовано жанрово-стильове розширення репертуару та сценічні амплуа цього типу голосу. Особливу увагу приділено творчості провідних європейських і українських контратенорів, зокрема введено до наукового обігу нові матеріали, пов'язані з реалізацією контратенового тембру в українському оперному просторі, сформульовано науково обґрунтовані висновки. Все це призводить до загального висновку, що дисертація Д. В. Запорожана «Актуалізація мистецтва контратенора в музичному виконавстві сучасності», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво», є оригінальним, цілісним і завершеним дослідженням, що відповідає чинним вимогам, затвердженим МОН України. Все зазначене вище дає підстави констатувати, що Дмитро Віталійович Запорожан заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

Рецензент –

кандидат мистецтвознавства,
професор, завідувач кафедри хорового та
оперно-симфонічного диригування
ХНУМ імені І. П. Котляревського

Наталія Белік-Золотарьова